

Marcin Marynowski

**ORMIANIE
Z MOŁDAWII,
BUKOWINY
I SIEDMIOGRODU**

Dokumenty i źródła
dotyczące związków
z Ormianami polskimi
w XV-XIX wieku

ORMIANIE Z MOŁDAWII, BUKOWINY
I SIEDMIOGRODU

MARCIN MARYNOWSKI

ORMIANIE Z MOŁDAWII, BUKOWINY I SIEDMIOGRODU

Dokumenty i źródła dotyczące związków
z Ormianami polskimi
w XV–XIX wieku

KRAKÓW 2024

Marcin Marynowski
<https://orcid.org/0000-0002-7936-4266>
marcinmarynowski@interia.pl

© Copyright by Marcin Marynowski & Księgarnia Akademicka, 2024

Recenzent
prof. dr hab. Krzysztof Stopka, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Opracowanie redakcyjne
Diana Halida

Projekt okładki
Tomasz Dudek

ISBN 978-83-8368-189-4 (druk)
ISBN 978-83-8368-190-0 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788383681900>

Na okładce wykorzystano fragment ilustracji z księgi ze zbiorów Archiwum Narodowego w Klużu, Colecția Manuscrise Armenești, 1794-1870, Inwentarz 1212, Fond 623, cota 68: Viața sfinților (Życie świętych), Suceava, 1629, cutie 14, k. 1

Publikacja sfinansowana przez Fundację Lanckorońskich

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

*Dzieciom –
dobra i szczęścia*

Spis treści

Część I

Problematyka książki

Wstęp	11
Charakterystyka źródeł.....	16
Wybrana literatura.....	20
Rozwój języka ormiańskiego.....	26
Ormianie w Mołdawii i Siedmiogrodzie	27
Ormianie i Polacy w <i>Spisach ludności Mołdawii z lat 1772-1773 i 1774</i>	33
Kolekcja dokumentów ormiańskich z Muzeum Historii Mołdawii w Jassach	38
H. Dj. Siruni i jego tłumaczenia firmanów tureckich.....	39
Dokumenty rodziny Daszkiewiczów i wykaz Kawalerów – Ormian z Bukowiny.....	39

Część II

Źródła

Fragmenty kroniki <i>Kamieniec Podolski albo Kronika Ormian z Polski i Mołdawii</i>	45
Firmany tureckie	53
Dokumenty formalne z Mołdawii i Bukowiny	61
Suplement.....	121
Spisy ludności Mołdawii z lat 1772-1773 i 1774.....	125
Opisy Czerniowiec i Bukowiny po zajęciu jej przez Austrię	145
Dokumenty z kolekcji dokumentów ormiańskich z Muzeum Historii Mołdawii w Jassach	151
Dokumenty, dokumenty prywatne i wypisy dotyczące Siedmiogrodu.....	155
Dokumenty rodziny Daszkiewiczów	167
Wykaz kawalerów – Ormian z Bukowiny nobilitowanych w latach 1788-1817	169
Wybrane inne źródła.....	171

Spis dokumentów formalnych z Mołdawii i Bukowiny.....	181
Suplement.....	195
Wybrane skróty.....	197
Spis tabel.....	199
Spis fotografii.....	199
Wykaz rumuńskich archiwów i zespołów archiwalnych z dokumentami dotyczącymi Ormian oraz mogącymi je zawierać	201
Bibliografia	209

Część III Archiwa

Wykaz fotografii dołączonych na płycie CD

Wykaz fotografii dołączonych na płycie CD.....	217
Streszczenie	225
Summary	227
Indeks osobowy	229

CZĘŚĆ I

PROBLEMATYKA KSIĄŻKI

Wstęp

Do rąk Czytelników trafia opracowanie źródłowe ukazujące Ormian z Mołdawii, Bukowiny i Siedmiogrodu oraz ich związki z Ormianami polskimi. Wybrany temat zasługuje na omówienie z wielu powodów. Interesująca sama w sobie jest historia Ormian na tych ziemiach, dotąd nieopracowana przez polskich historyków. Dlatego po wielu latach zbierania materiałów przygotowana została książka przydatna dla badaczy i mogąca zainteresować szerokie grono odbiorców. Autor zebrał w niej obszerny materiał źródłowy, ukazujący Ormian na omawianych ziemiach od XV do XIX wieku, z pojedynczymi odniesieniami do XX wieku. Źródła pochodzą z Rumunii, Republiki Mołdawii i Ukrainy, a uzupełnieniem są wybrane archiwalia z Polski. Odnajdujemy w nich liczne związki łączące Ormian polskich z mołdawskimi i siedmiogrodzkimi. Umieszczone źródła i dokumenty pozwalają poznać wiele nieznanych wcześniej faktów z życia Ormian polskich, w odniesieniu do ziem mołdawskich i siedmiogrodzkich. Prezentowane dokumenty powstawały w wielu językach: niemieckim, łacińskim, węgierskim, polskim, rumuńskim (w tym także pisanym cyrylicą, tzw. *slavonă*¹), tureckim, a także w różnych dialektach ormiańskich. Praca składa się z dwóch części opisowych i części trzeciej, zawierającej fotografie dokumentów i obiektów wykonane podczas kwerend, dostępne na płycie CD.

W Części I omówiona została problematyka książki. Scharakteryzowano w niej źródła i wybraną literaturę, przybliżono historię języka ormiańskiego, opisano dzieje Ormian w Mołdawii i Siedmiogrodzie oraz źródła przedstawione w następnej części. Część II w dużej mierze ma charakter podzielonego tematycznie inwentarza. Zostały w niej umieszczone źródła, w tym dokumenty przedstawione w całości, we fragmentach bądź regestach. Zależne to było od języka oryginału i możliwości tłumaczenia zróżnicowanego językowo materiału źródłowego. Przedstawiono tu zatem fragment przetłumaczonej na język rumuński kroniki pt. *Kamieniec Podolski albo Kronika Ormian z Polski i Mołdawii*, a ponadto firmany tureckie, dokumenty formalne (aktowe), dane dotyczące Ormian i Polaków ze spisów ludności Mołdawii z lat 70. XVIII wieku, fragmenty opisów Bukowiny i Czerniowiec po zajęciu przez Austrię, dokumenty

¹ Limba slavonă = język słowiański = cerkiewny i literacki język słowiański, rozwinął się z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego i był używany w średniowieczu jako język liturgiczny i kancelaryjny w Rosji, Serbii, Bułgarii i na ziemiach rumuńskich (zob. *Dicționar Explicativ al Limbii Române*: dexonline.ro) [dostęp 30.06.2024].

z kolekcji Muzeum Historii Mołdawii w Jassach, wypisy dotyczące Siedmiogrodu oraz dokumenty prywatne, a także treść dyplomu nobilitacyjnego Andrzeja i Szymona Daszkiewiczów z Bukowiny. Dołączono tu także niedużą liczbę dokumentów z Maramureszu, w tym o nieznanej treści. W Części III na płycie CD umieszczono obszerny materiał fotograficzny dokumentów z archiwów, z których najczęściej pochodzi z Suczawy, Klużu i Czerniowiec. Wśród fotografii są liczne pamiątki po Ormianach, jak choćby księgi przywiezione ze Lwowa do Armenopolis w Siedmiogrodzie. Umieszczono też fotografie wybranych kościołów ormiańskich z Mołdawii i Siedmiogrodu oraz ormiańskich płyt nagrobnych z Jass. Na fotografiach znalazły się również dokumenty i źródła nieopisane w Części II, które uzupełniają materiał źródłowy opisany w książce. Umieszczone są w folderach CD 1 (petycja Melcona kupca ormiańskiego), CD 3 (niektóre dokumenty z archiwum w Czerniowcach; umieszczono tu fotografie wszystkich kart dokumentów z teczek, nie tylko tych, które są opisane w Części II), CD 4 (większość fotografii dokumentów z archiwum w Jassach), CD 7 (niektóre dokumenty z archiwum w Suczawie), CD 9 (dokumenty i obiekty z archiwum w Klużu), CD 10 (dokument z archiwum w Bistrița-Năsăud), CD 11 (niektóre dokumenty rodziny Daszkiewiczów) i jako dodatek CD 14 (fotografie z opracowania: Claude Mutaftian, *La Saga des Arméniens de l'Ararat aux Carpates*, Paris 2018). Fotografie zawarte w folderach CD 12 i CD 13 przedstawiają ormiańskie zabytki architektoniczne i kamienne. W Części III w „Wykazie fotografii dołączonych na płycie CD” tytuły teczek archiwalnych i źródeł niewystępujących w opisach w Części II przetłumaczone zostały również na język polski. Książkę zamykają indeks osobowy, przydatny do dalszych poszukiwań historycznych wykaz archiwów z Rumunii i Ukrainy, uzupełniony o dokumenty z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, oraz Bibliografia.

Zebrane dokumenty ukazują związki Ormian polskich z Ormianami zamieszkującymi większość ziem dzisiejszej Rumunii. Odnoszą się do obszarów Mołdawii, Siedmiogrodu, Bukowiny, w niewielu przypadkach Maramureszu. Wystawiane były przez kancelarie i urzędy, są wśród nich przywileje, nadania, oświadczenia, spisy ludności, korespondencja, a także księgi i druki ulotne, bliżej scharakteryzowane w następnym rozdziale. Wśród źródeł znajdują się również płyty nagrobne i inskrypcje.

Pierwszy z dokumentów związanych z Mołdawią pochodzi z 1408 roku, czyli z czasów, gdy Gospodarstwo Mołdawskie było lennem Królestwa Polskiego. Wówczas władcy Mołdawii pragnęli zapewnić swojemu księstwu mocne struktury polityczne, gospodarcze i wojskowe. Aleksander Dobry, hospodar Mołdawii w latach 1400-1432, w prezentowanym dokumencie zadbał o warunki rozwoju gospodarczego. Z postanowieniami dokumentu musieli liczyć się zwłaszcza kupcy lwowscy, do których głównie był skierowany. Późniejsze dokumenty, przypadające na okres od początku XVII wieku aż do drugiej połowy XVIII wieku, dotyczą czasów, kiedy Gospodarstwo Mołdawskie było lennem imperium osmańskiego. Z lat 1772-1773 i 1774 pochodzą zapisy

odnoszące się do Ormian zamieszkujących Mołdawię, zawarte w przeprowadzonych spisach powszechnych. Pozostałe źródła dotyczą Bukowiny z okresu po 1774 roku, czyli po przyłączeniu północnych terenów Mołdawii z Suczawą i Czerniowcami do Imperium Habsburgów. Obszar Bukowiny początkowo włączony był do Galicji, a od 1849 roku był odrębnym krajem koronnym Austrii. Najmłodsze dokumenty dotyczące Bukowiny znajdujące się w niniejszym opracowaniu pochodzą z zespołów archiwalnych obejmujących lata do 1911 roku.

Źródła odnoszące się do Siedmiogrodu dotyczą głównie XVIII i XIX wieku, czasów po przejściu przez Austrię zwierzchnictwa nad tymi ziemiami w 1699 roku. Umieszczone w książce i na fotografiach wypisy źródłowe i źródła to m.in. dokumenty i fragmenty dokumentów urzędowych wspominających Ormian spokrewnionych z polskimi, o czym świadczą zapisy ich nazwisk. Rodziny Ormian osiedlały się w miastach Siedmiogrodu takich jak Armenopolis (Gherla) i Elisabethopolis (Dumbrăveni), ale wypisy wymieniają również inne miejscowości. Potwierdzają one związki Ormian z Siedmiogrodem z Ormianami z Galicji, Mołdawii, Bukowiny, a nieraz także Wołoszczyzny.

Kwerendy zagraniczne przeprowadzono w archiwach, muzeach i bibliotekach rumuńskich, mołdawskich i ukraińskich (Północnej Bukowiny, która do drugiej wojny światowej wchodziła w skład Rumunii). Zgromadzone dokumenty zaprezentowano w całości lub fragmentarycznie. Decydowały o tym możliwości ich przetłumaczenia na język polski, co w niektórych przypadkach nie powiodło się głównie z powodu braku tłumaczy dialektów ormiańskich. Nie nas pierwszych spotkały takie trudności. W 1913 roku wybitny rumuński historyk Nicolae Iorga, mając na myśli m.in. język Ormian, pisał: „to wielka strata, że nie możemy skorzystać z szeregu źródeł napisanych w orientalnych językach, m.in. z Kroniki Ormian z Kamieńca Podolskiego, że nie możemy opublikować materiałów tureckich znajdujących się w naszej bibliotece [Akademii Rumuńskiej, MM]”². Przytoczone zdanie nie straciło na aktualności. Kronika Ormian z Kamieńca Podolskiego jest znana w Rumunii z fragmentów, które opracowali w 1906 roku Grigorie M. Buiuciu i w 1936 roku Hagop Djololian Siruni³. Problem tłumaczeń źródeł z dialektów ormiańskich jest do dziś przeszkodą dla historyków.

Nie wszystkie kwerendy udało się zrealizować zgodnie z planem. W archiwum w Czerniowcach odnalezione zostały dokumenty dotyczące nobilitacji, wystawione przez administrację galicyjską. Niestety kolejne kwerendy w tym miejscu nie mogły się odbyć najpierw z powodu epidemii koronawirusa, a później konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy. Archiwum to w przyszłości warto znowu objąć poszukiwaniami

² Nicolae Iorga, *Armenii și români, o paralelă istorică*, București 1913, s. 37. O tej kronice wspominał już wcześniej Grigorie M. Buiuciu w opracowaniu *Camenita sau Cronica Armenilor din Polonia și Moldova* (București 1906).

³ Hagop Djololian Siruni, *Extrase din Cronica armenilor din Camenița*, București 1936.

kolejnych dokumentów dotyczących polskich Ormian. Utrudniony z różnych przyczyn dostęp do źródeł to nie tylko problem naszych czasów. Przykładem mogą być badane już w przeszłości związki Ormian ze Lwowem. We wszystkich najstarszych dokumentach Ormianie wymieniani są wśród nacji zamieszkujących to miasto na pierwszym miejscu. Ale Karol Szajnocha zwrócił uwagę, że to oznaczało, iż byli drugą najliczniejszą narodowością w mieście, po Niemcach. Jak tłumaczył, prawa nadawali osadnicy niemieccy, więc samych siebie nie wymieniali. Odnosi się to także do posiadanej przez Ormian od czasów Kazimierza Wielkiego „najpierwszej ze wszystkich biskupich stolic tutejszych”⁴. Z kolei Tadeusz Mańkowski zwrócił uwagę na pochodzące z Krymu wpływy na Ormian we Lwowie. Wspomniał, że wzorów katedry ormiańskiej w tym mieście można szukać na Krymie, jednak trudno mu to było udowodnić. Jak pisał: „Krym i jego zabytki, jakkolwiek niezbyt od nas odległe, są nam dziś trudno dostępne”⁵. Podobnie w naszych czasach wielu informacji o Ormianach nie możemy potwierdzić z tego samego powodu. Ukryte i trudno dostępne źródła to specyfika badań nad historią Ormian. Gdy w latach 30. XX wieku wskazywano na potrzebę badań nad ich kulturą i obyczajowością w Polsce, zastanawiano się, jak to się stało, że Ormianie, którzy na przestrzeni wieków przysporzyli tylu bogactw i wpływów Rzeczypospolitej, tak mało pozostawili po sobie zabytków swojej narodowej i kulturalnej przeszłości⁶. Zebrane w tej książce źródła świadczą jednak o tym, że wcale tak mało zabytków po sobie nie pozostawili.

Niniejsza publikacja wymagała sporych nakładów pracy, tym bardziej zatem pragnę podziękować osobom i instytucjom, które przyczyniły się do jej powstania i czuwały nad jej realizacją. Największe podziękowanie kieruję do Fundacji Lanckorońskich, która wsparła projekt, zainteresowała się tematem i okazała dużo wyrozumiałości w trudnym czasie, w którym przyszło go realizować. Podziękowania za współpracę składam również Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich, a za cenne wskazówki merytoryczne i opiekę naukową serdecznie dziękuję prof. dr. hab. Krzysztofowi Stopce oraz dr. hab. Andrzejowi A. Ziębie. Podziękowanie kieruję również do prof. Valentina Constantinova z Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego „Ion Creangă” w Kiszyniowie za podzielenie się unikatową kolekcją dokumentów ormiańskich ze zbiorów Muzeum Historii Mołdawii w Jassach. Pragnę podziękować wszystkim pracownikom instytucji naukowych, archiwów i bibliotek za udostępnienie źródeł prezentowanych w książce. Do publikacji wybrane zostały dokumenty i źródła ze zbiorów Akademii Rumuńskiej w Bukareszcie, z archiwów w Bukareszcie, Suczawie, Jassach, Klużu, Bystrzycy (Bistrița-Năsăud), Sfântu Gheorghe i Baia Mare, a także z archiwum

⁴ Karol Szajnocha, *Jadwiga i Jagiełło, 1374-1413, opowiadanie historyczne, część V*, Warszawa 1902, s. 129.

⁵ Zob. Tadeusz Mańkowski, *Sztuka Ormian Lwowskich*, Kraków 1934, s. 45.

⁶ Aleksander Czołowski, *Wystawa zabytków ormiańskich we Lwowie*, Lwów 1932, s. 5-6.

w Czerniowcach na Ukrainie i jako uzupełnienie z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. We wszystkich miejscach kwerend spotkałem się z życzliwością i pomocą merytoryczną. Szczególne podziękowania kieruję do dwójki pracowników Archiwum Narodowego Rumunii w Jassach, którymi są Ina Chirilă oraz Mihai Mîrza. Dziękuję za ważne wskazówki dotyczące dokumentów na temat Ormian z Suczawy i Bakowa, których udzielił mi dr Ioan Scripcariuc (zmarły w 2022 roku) z Archiwum Narodowego Rumunii w Suczawie. Podobnie dziękuję za interesujące informacje na temat Ormian z Gherli i Dumbrăveni, którymi podzielił się Francisc Lucaci z Klużu. Życzliwość i pomoc otrzymałem od zaprzyjaźnionych rumuńskich naukowców, archiwistów i bibliotekarzy, a także od Ormian, a czasami potomków Ormian, mieszkających w Jassach, Suczawie, Roman, Bakowie, Klużu, Gherli i Dumbrăveni oraz działaczy Związku Ormian w Rumunii. Właśnie w centralnej siedzibie tej organizacji w Bukareszcie cenny czas poświęcił mi Varujan Vosganian, wiceprzewodniczący Związku Ormian w Rumunii. Z kolei w Dumbrăveni wiele czasu przeznaczył na rozmowy ze mną Ioan Calinescu z Fundacji Armeana, w Gherli Estegar Alis ze Związku Ormian w Rumunii i ksiądz prawosławny z tego miasta Ioan Morar, w Jassach Maricel Agop, w Roman Emanuel Nazaretian, a w siedzibie Związku Ormian w tym mieście zostałem ponadto zaproszony do udziału w filmie dokumentującym historię Ormian w Rumunii, który realizowany był w 2019 roku przez Arminę Vosganian, córkę Varujana Vosganiana. Przy tej okazji mogłem wspomnieć o licznych w Polsce wydawnictwach i projektach na temat znaczącej roli Ormian w dziejach Polski. Podziękowania kieruję także do Andiego Daŝchievicia z Jass, historyka i nauczyciela, który udostępnił dokumenty dotyczące jego rodu, wywodzącego się z zasłużonej rodziny polskich Ormian – Daszkiewiczów.

Serdecznie dziękuję osobom z różnych krajów, które pomogły w tłumaczeniach źródeł i dokumentów. Za tłumaczenia dokumentów rumuńskich zapisanych cyrylicą składałem podziękowania księdzu dr. Florinowi Țuscanu z Roman. Za wskazówki dotyczące słownictwa i zwrotów używanych na przestrzeni wieków w języku rumuńskim oraz za tłumaczenia dokumentów rumuńskich dziękuję mgr Matyldzie Sokół. Wiele trudności sprawiły tłumaczenia dokumentów i źródeł z języka ormiańskiego. Tu problemem okazały się różnice w dialektach i trudności w rozpisaniu dokumentów. Tym bardziej więc dziękuję dr Nune Srapyan za starania o chociaż częściowe tłumaczenia, bez których praca o Ormianach byłaby o wiele uboższa. Czasochłonne były także tłumaczenia z języka niemieckiego. Podzielone była na dwa etapy: odcyfrowanie rękopisów utworzonych w historycznym gotyku (*Kurrentschrift*) i transliterację na współczesny niemiecki alfabet łaciński (z objaśnieniem użytych w nich pojęć i gramatyki). Dopiero wtedy możliwe było przygotowanie tłumaczeń na język polski, które głównie obejmują streszczenia dokumentów. Pomocne dla zainteresowanych Czytelników będą umieszczone teksty transliteracji dokumentów w języku niemieckim. Dziękuję

za tłumaczenia, które przygotowali mgr Urszula Mróz oraz mgr inż. i tłumacz Witold Starzewski. Witold Starzewski jest synem Stanisława Starzewskiego, ostatniego Dyrektora Inżynierii Twierdzy Kraków. Posiada ogromne doświadczenie, a także reprezentuje dawne pokolenie osób znających rękopiśmienny *Kurrentschrift*. Jak sam zaznaczył, nawet dzisiejszym Niemcom i Austriakom sprawia on duże trudności. Za konsultacje i tłumaczenia z języka łacińskiego dziękuję dr. hab. Markowi Hermannowi prof. UJ oraz mgr. Maciejowi Anteckiemu, a z języka rosyjskiego i ukraińskiego mgr Aleksandrze Rii.

Materiał źródłowy dotyczący Ormian w Rumunii jest bardzo obszerny. Sporo czasu trzeba jeszcze, aby zebrać, a następnie przetłumaczyć teksty rozsiane po wielu miejscach. Przede wszystkim warto przetłumaczyć i opracować dokumenty ormiańskie z kolekcji Muzeum Historii Mołdawii w Jassach, z których w niniejszej pracy prezentujemy zaledwie dwa na przeszło sto pięćdziesiąt. Tak czasochłonne jest zbieranie i opracowywanie źródeł do historii Ormian.

Warto pamiętać również o tureckiej perspektywie historii gospodarczej, w tym interesów Ormian polskich w Mołdawii i Siedmiogrodzie⁷. Mołdawia i Siedmiogród były bowiem obszarami ormiańskiego handlu w osmańskiej strefie wpływów. Aktywnością wyróżniali się tam m.in. ormiańscy kupcy ze Lwowa. Ormianie posiadali wpływy i wyprawiali się z towarami także do Wenecji i różnych krajów Europy Środkowej. W ten sposób pojawiają się kolejne kierunki poszukiwań źródeł dotyczących aktywności Ormian polskich w innych krajach.

Pogłębianie wiedzy na temat przeszłości Ormian pozwala nie tylko poznać coraz więcej szczegółów związanych z ich historią. Może również tej grupie etnicznej po wiekach zagrożeń i migracji dać poczucie wspólnoty, odnajdującej swoje korzenie w tak wielu obecnych krajach Europy. Podsumowując, można więc stwierdzić, że książka tak naprawdę ukazuje Ormian z Polski i Rumunii, których potomkowie żyją w tych dwóch krajach i są skupieni we własnych diasporach, nawiązujących chętnie i słusznie do wspólnej, bogatej przeszłości.

Charakterystyka źródeł

Do źródeł znajdujących się w książce należą m.in. dokumenty, dyplomy, akty prawne, spisy urzędowe. Wśród dokumentów mołdawskich znajdują się przywileje gospodarów mołdawskich, dokumenty majątków kościelnych, a także rejestry i zeznania procesowe. Wśród dokumentów bukowińskich znajdują się wypisy z raportów

⁷ *Dzieje gospodarcze i społeczne imperium osmańskiego 1300-1914*, pod red. Halila Inalcika, Donalda Quataerta, Kraków 2008.

Bibliografia

Wydawnictwa źródłowe

- Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego. Wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego*, wyd. Oktaw Pietruski, Xawery Liske, Tom 7, Lwów 1878.
- Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388-1783*, wyd. Andrzej Janeczek, Tom 1-2, Poznań–Warszawa 2005.
- Aliszan, Ghewond, *Kamenic'. Taregirk' hayoc' Lehastani ew Rumenioy hawastačēay yaweluacovk'*, Wenecja – San Lazzaro 1896.
- Bălan, Teodor, *Documente Bucovinene*, Volumul III, 1573-1720, Cernăuți 1937.
- Bălan, Teodor, *Documente Bucovinene*, Volumul IV, 1720-1745, Cernăuți 1938.
- Bălan, Teodor, *Documente Bucovinene*, Volumul V, 1745-1760, Cernăuți 1939.
- Bălan, Teodor, *Documente Bucovinene*, Volumul VI, 1760-1833, București 1942.
- Bălan, Teodor, *Familia Onciul: Studiu și documente*, Cernăuți 1927.
- Boga, Leon, *Documente basarabene*, Vol. 3: *Testamente și Danii, 1672-1858*, Chișinău 1929.
- Bożko, Oleksandr, *Ukrajina oczyma wirwens'kich litopysciw XV-XVII stolit. Kam'janec'kyj litopys*, „Kyjiw” 2015, 1-2, s. 103-118; 2015, 3-4, s. 111-131.
- Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice. Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici*, Ediția a treia, Cernăuți 2019.
- Buiuciu, Grigorie Mithridate, *Camenita sau Cronica Armenilor din Polonia și Moldova*, București 1906.
- Deny, Jean, *L'Arméno-coman et les „Éphémérides” de Kamieniec (1604-1613)*, Wiesbaden 1957.
- Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393-1849*, București 1983.
- Documente privitoare la istoria orașului Iași*, Volumul I, Acte interne (1408-1660), editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, Iași 1999.
- Documente privitoare la istoria orașului Iași*, Volumul IV, Acte interne (1726-1740), editate de Ioan Caproșu, Iași 2001.
- Documente privitoare la istoria orașului Iași*, Volumul VI, Acte interne (1756-1770), editate de Ioan Caproșu, Iași 2004.

Documente Voievodale (secolele XV-XIX): Colecția Muzeului Bucovinei, Suceava 2012.
 Kołodziejczyk, Dariusz, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century)*.

An Annotated Edition of Ahnnames and Other Documents, Leiden–Boston–Köln 2000.

Moldova din epoca feudalismului, Vol. VII, partea I, *Recensamintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774*, red. Pavel Vasilevich Sovietov, Chișinău 1975.

Privilei mista L'vova (XIV-XVIII w.), ed. Miron Kapral, L'viv 1998.

Siruni, Hagop Djololian, *Cronica armenilor din România*, București 1940.

Siruni, Hagop Djololian, *Extrase din Cronica armenilor din Camenița*, București 1936.

Vásáry, S., *Armeno-Kipchak Parts from the Kamenets Chronicle*, „Acta Academiae Scientiarum Hungaricae” 1969, t. XXII (2), s. 139-189.

Wybrane opracowania

Agopsowicz, Monika, *Ormianie kamienieccy w ostatniej ćwierci XVII wieku – próba rekonstrukcji spisu imiennego*, „Lehahayer. Czasopismo Poświęcone Dziejom Ormian Polskich” 2019, tom pod red. Krzysztofa Stopki, s. 5-69.

Agopsowicz, Monika, *Pobór rekruta nacji ormiańskiej za Stanisławowa w 1794 roku na wojnę francusko-austriacką*, [w:] *Ormianie polscy, kultura i dziedzictwo. Studia i materiały źródłowe zebrane dla uczczenia jubileuszu dziesięciolecia Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich*, pod red. Andrzeja A. Zięby, Warszawa–Kraków 2016, s. 165-199.

Anton, Fabian, *Istoria comunității armene din Galați*, București 2005.

Arapu, Valentin, *Comunitatea armenescă și arendășia proprietăților funciare în Țara Moldovei: (a doua jumătate a sec. XVIII – începutul sec. XIX)*, „Tyragetia. Istorie Muzeologie” (serie nouă) 2012, 2(21), s. 109-120.

Armenian culture and art in Gherla, foreword by Azaduhi Varduca-Horenian, București 2002.

Bănățeanu, Vlad, *Armenii în istoria și în viața românească*, București 1938.

Ber, Jakub, *Ormianie polscy w Besarabii*, „Lehahayer. Czasopismo Poświęcone Dziejom Ormian Polskich” 2017, 4, tom pod red. Andrzeja A. Zięby i Krzysztofa Stopki, s. 99-147.

Bezviconi, Gheorghe G., *Armenii în Basarabia*, „Din trecutul nostru”, 3-4, Chișinău 1934.

Bocănețu, Alexandru, *Istoria orașului Cernăuți pe timpul Moldovei. Studiu introductiv de Ștefan Purici. Notă asupra ediției și Indice de nume: Rodica Iațencu*, Cernăuți 2010.

Căuș, Bogdan, *Dicționar. Figuri de Armeni din România*, București 1997.

Cereș, Irina, *Negustori armeni și greci – reprezentanți ai elitei economice din Țara Moldovei (începutul secolului al XIX-lea)*, „Studii de Arhondologie și Genealogie” 2013, 1, pod red. Sergiu Bacalova, s. 76-85.

Streszczenie

Ormianie z Mołdawii, Bukowiny i Siedmiogrodu Dokumenty i źródła dotyczące związków z Ormianami polskimi w XV-XIX wieku

Książka jest opracowaniem źródłowym ukazującym Ormian z Mołdawii, Bukowiny i Siedmiogrodu oraz ich związki z Ormianami polskimi. Źródła i dokumenty autor przez wiele lat zbierał w Rumunii, Republice Mołdawii i Ukrainie, a uzupełnił je wybranymi dokumentami z Polski. Rezultatem kwerend jest materiał źródłowy ukazujący Ormian na omawianym obszarze od XV do XIX wieku, z pojedynczymi odniesieniami do XX wieku. Dokumenty wystawiane były w wielu językach: niemieckim, łacińskim, węgierskim, polskim, rumuńskim (w tym także pisanym cyrylicą, tzw. slavonă), tureckim, a także w różnych dialektach ormiańskich. Problematyka książki, w tym charakterystyka źródeł, wybrana literatura, rozwój języka ormiańskiego i historia Ormian w Mołdawii i Siedmiogrodzie, opisane zostały w Części I.

Część II w dużej mierze ma charakter podzielonego tematycznie inwentarza. Otwiera ją fragment przetłumaczonej na język rumuński kroniki pt. *Kamieniec Podolski albo Kronika Ormian z Polski i Mołdawii*. Opublikowano wybrane firmany tureckie, a po nich dokumenty formalne (aktowe). Interesujące informacje o Ormianach i Polakach z lat 70. XVIII wieku pochodzą ze spisów ludności Mołdawii. Równie ciekawe są opisy Czerniowiec i Bukowiny po zajęciu przez Austrię. Szczególnym źródłem z Bukowiny jest treść dyplomu nobilitacyjnego Andrzeja i Szymona Daszkiewiczów. Na uwagę zasługują także dokumenty przetłumaczone z kolekcji ormiańskich dokumentów Muzeum Historii Mołdawii w Jassach. Siedmiogrodu dotyczą wypisy źródłowe z dokumentów prywatnych, a także bogaty materiał fotograficzny z archiwów, zwłaszcza w Klużu, pokazujący dokumenty i księgi ormiańskie. Źródła odnoszące się do Siedmiogrodu dotyczą głównie XVIII i XIX wieku, czasów po przejęciu przez

Austrię zwierzchnictwa nad tymi ziemiami w 1699 roku. Są tu fragmenty dokumentów urzędowych wspominających Ormian spokrewnionych z polskimi, o czym świadczą zapisy ich nazwisk. Dołączono także niewielką liczbę dokumentów z Maramureszu, w tym o nieznanej treści. Książkę zamykają indeks osobowy, wykaz archiwów z Rumunii i Ukrainy, uzupełniony o dokumenty z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, oraz Bibliografia.

W Części III znalazły się fotografie źródeł wykonane podczas kwerend, umieszczone na płycie CD.

SŁOWA KLUCZOWE: Ormianie, Polacy, Królestwo Polskie, Rzeczpospolita Obojga Narodów, Polska, Galicja, Mołdawia, Bukowina, Siedmiogród, Maramuresz, Rumunia, dokumenty, nobilitacje, genealogia

Summary

Armenians of Moldova, Bukovina, and Transylvania Documents and Sources on Relationships with Polish Armenians in the 15th to 19th Centuries

The book is a source study showing Armenians from Moldova, Bukovina and Transylvania and their relationship with Polish Armenians. For many years the author collected sources and documents in Romania, the Republic of Moldova, and Ukraine, and supplemented them with selected documents from Poland. The result of the queries is the presented source material showing Armenians from the said area from the 15th to the 19th centuries, with occasional references to the 20th century. The documents were issued in a number of languages: German, Latin, Hungarian, Polish, Romanian (including Cyrillic, the so-called slavonă), Turkish, as well as various Armenian dialects. The book's subject matter, including the characterization of the sources, selected literature, the development of the Armenian language and the history of Armenians in Moldova and Transylvania, is described in Part I.

Part II is largely a thematically divided inventory. It includes sources: documents presented in full, in fragments or regests – the format depended on the original language and the capability of translation. It begins with an excerpt from a Romanian-translated chronicle entitled *Kamieniec Podolski albo Kronika Ormian z Polski i Mołdawii* [Kamieniec Podolski or Chronicle of the Armenians of Poland and Moldova]. Selected Turkish firmans are published, followed by formal (file) documents. Interesting information about Armenians and Poles from the 1770s comes from the censuses of Moldova. Equally interesting are the descriptions of Chernivtsi and Bukovina after the Austrian occupation. An interesting source from Bukovina is the contents of the ennoblement diploma of Andrzej and Szymon Daszkiewicz. Also noteworthy are texts translated from the Armenian documents collection of the Moldovan History Museum in Iași. The subject of Transylvania is covered in source extracts from private

documents, as well as rich photographic material from archives, especially in Cluj, showing Armenian documents and books. Sources relating to Transylvania mainly concern the 18th and 19th centuries, the period after Austria assumed sovereignty over these lands in 1699. There are fragments of official documents mentioning Armenians related to Poles, as evidenced by records of their names. There is also a small number of documents from Maramureș, including those of unknown content. The book ends with a personal index, a list of archives from Romania and Ukraine, supplemented by documents from the Central Archives of Historical Records in Warsaw, and a bibliography.

Part III consists of photographs of the sources, taken during the research and included on the CD.

KEYWORDS: Armenians, Poles, Kingdom of Poland, Polish-Lithuanian Commonwealth, Poland, Galicia, Moldova, Bukovina, Transylvania, Maramureș, Romania, documents, ennoblements, genealogy

Książka jest opracowaniem źródłowym ukazującym Ormian z Mołdawii, Bukowiny i Siedmiogrodu oraz ich związki z Ormianami polskimi. Dokumenty i inne ślady przeszłości Ormian żyjących na tamtych terenach autor przez wiele lat zbierał w Rumunii, Republice Mołdawii oraz Ukrainie, a uzupełnił je wybranymi dokumentami z Polski. Książka zawiera obszerny materiał źródłowy pochodzący z okresu od XV do XIX wieku, z pojedynczymi odniesieniami do XX wieku. Dokumenty wystawiane były w wielu językach: niemieckim, łacińskim, węgierskim, polskim, rumuńskim (w tym także pisanym cyrylicą), tureckim, a także w różnych dialektach ormiańskich. W części pierwszej autor omawia m.in. źródła i wybraną literaturę, rozwój języka ormiańskiego i historię Ormian w Mołdawii i Siedmiogrodzie. Część druga ma w dużej mierze charakter podzielonego tematycznie inwentarza. Zostały tu umieszczone źródła, w tym dokumenty przedstawione w całości, we fragmentach bądź regestach. Zależne to było od języka oryginału i możliwości tłumaczenia. Oprócz dokumentów z Mołdawii, Bukowiny i Siedmiogrodu są tu także nieliczne dokumenty z Maramureszu, w tym o nieznannej treści. Fotografie dokumentów i innych źródeł wykonane podczas kwerend dostępne są na płycie CD załączonej do książki.

FUNDACJA
LANCKOROŃSKICH

<https://akademicka.pl>

